

VỐN TÀI LIỆU TIẾNG NGA TẠI THƯ VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

ĐÀO DUY TÂN^(*)

Sách tiếng Nga là một trong những bộ sưu tập sách lớn đã và đang được Thư viện Khoa học xã hội (KHXH) bổ sung, lưu trữ, bảo quản, khai thác và phục vụ người dùng tin ở nước ta hiện nay. Đây là bộ sưu tập sách được xây dựng và phát triển từ hơn nửa thế kỷ qua, có giá trị khoa học và có hàm lượng thông tin cao thuộc tất cả các ngành KHXH và nhân văn. Kho sách tiếng Nga của Thư viện KHXH phần nào cho chúng ta thấy được một bức tranh chung về sự phát triển và những thành tựu nghiên cứu KHXH của Liên Xô trước đây và của Liên bang Nga hiện nay.

I. Sự hình thành và phát triển sách tiếng Nga

Năm 1902 Trường Viễn Đông Bác cổ Pháp tại Hà Nội được thành lập và chỉ sau đó một thời gian ngắn Thư viện Viễn Đông Bác cổ ra đời. Sách Nga được nhập vào Thư viện Viễn Đông Bác cổ và Thư viện KHXH (nay là Viện Thông tin KHXH thuộc Viện KHXH Việt Nam), có thể chia thành một số giai đoạn chủ yếu sau:

- Sách Nga trước năm 1957;
- Sách Nga từ năm 1957 đến năm 1967;
- Sách Nga từ năm 1968 đến nay.

1. Sách Nga trước năm 1957

Thời kỳ trước năm 1957 Thư viện Viễn Đông Bác cổ Pháp thực hiện những bước đi ban đầu bổ sung một số ít ỏi sách tiếng Nga. Những cuốn sách được nhập vào Thư viện sớm nhất vào năm 1934, 1936, 1941, 1948, 1949, 1951,

1952 và số lượng tên sách tiếng Nga bắt đầu tăng dần lên vào các năm 1955, 1956, 1957. Tổng số sách trong thời kỳ này là 41 đơn vị.

Cuốn sách đầu tiên nhập vào Thư viện là cuốn: Konrad N.I. Kratkij ocherk grammatiki Japonskogo razgovornogo jazyka. Leningrad, 1934. - 85tr (Khái lược ngữ pháp ngôn ngữ hội thoại Nhật Bản). Sv 6085.

Nội dung chủ yếu sách tiếng Nga trong thời kỳ đầu này thuộc các chuyên ngành: sử học, khảo cổ học, dân tộc học, văn hóa học, ngôn ngữ học và triết học, viết về khu vực Đông Dương, Đông Bắc Á và Đông Nam Á.

Số sách báo tuy không nhiều nhưng cho thấy:

- Thư viện đã mở rộng phạm vi tạo nguồn bổ sung sách báo sang ngôn ngữ

^(*) NCVC. Viện Thông tin KHXH.

Slavơ chứ không chỉ là các sách tiếng Pháp, Anh, Trung Quốc, Nhật Bản, Hán Nôm, tiếng Việt như những thập niên trước đó.

- Sách tiếng Nga nhập vào Thư viện không bằng con đường mua trực tiếp mà phải thông qua các thư viện lớn ở Paris, như Thư viện của trường Viễn Đông Bác cổ ở Paris.

- Tuy lượng sách tiếng Nga không nhiều, nhưng cũng phát đi “tín hiệu” cho thấy nguồn tài liệu bằng tiếng Nga đã bắt đầu có nhu cầu đọc ở nước ta vào trước những năm 50 của thế kỷ trước.

- Đây là một trong những mốc quan trọng đặt nền tảng cho quá trình tuyển chọn và bổ sung sách tiếng Nga sau này.

2. Sách tiếng Nga từ năm 1957 đến năm 1967

Năm 1957 Pháp bàn giao Thư viện Trường Viễn Đông Bác cổ cho Việt Nam và Ủy ban Khoa học Nhà nước quản lý. Từ năm 1957 đến năm 1967 Thư viện có tên gọi là Thư viện khoa học Trung ương thuộc Ủy ban Khoa học Nhà nước.

Sách Nga trong thời kỳ này bắt đầu được tổ chức thành kho sách độc lập (có tên gọi là kho sách tiếng Nga) và chỉ duy nhất có một kho. Sách bổ sung vào Thư viện được xử lý sơ bộ theo quy trình: đăng ký cá biệt, cho ký hiệu, phân loại, biên mục và xếp kho. Sách trong kho xếp theo đăng ký cá biệt và bắt đầu từ năm 1958 phân thành loại khổ bé, loại vừa và loại khổ to và tương đương với các ký hiệu: Sb, Sv, St và cho đến bây giờ các ký hiệu trên vẫn được Thư viện Khoa học kỹ thuật Trung ương (Trung tâm Thông tin khoa học và công nghệ quốc gia) và Thư viện KHXH (Viện Thông tin KHXH) sử dụng.

Với chức năng và nhiệm vụ của một thư viện khoa học tổng hợp, Thư viện

khoa học Trung ương nhập sách thuộc các ngành khoa học tự nhiên, khoa học kỹ thuật và KHXH. Số sách khoa học tự nhiên và kỹ thuật chiếm khoảng 70% số sách nhập vào thư viện.

Sách tiếng Nga về các KHXH bổ sung mỗi năm một tăng: trước năm 1957 có 41 cuốn; từ năm 1958 đến năm 1960 là 3.626 cuốn sách, các năm 1961, 1962, 1963, 1964 số lượng sách nhập vào không đáng kể, có lẽ lý do chủ yếu liên quan đến những vấn đề chính trị, tư tưởng (thời kỳ chủ nghĩa xét lại và chống chủ nghĩa xét lại), từ 1965 đến 1967 số lượng sách bổ sung tăng lên 2.696 đơn vị.

Đây là thời kỳ nhân dân ta chống chiến tranh phá hoại ác liệt của Mỹ. Sách báo nói chung cũng như sách báo Nga đặt mua và đến được nước ta rất chậm, sách xuất bản trong năm thường phải hơn một năm, thậm chí hai năm sau mới đến thư viện, mặc dù Thư viện KHXH đã cố gắng hết sức để đảm bảo sách đến nhanh, đến đủ và kịp thời phục vụ bạn đọc.

Có thể khẳng định rằng thời kỳ 1957 - 1967 là thời kỳ bản lề quan trọng nhất nhập sách báo Nga văn và bắt đầu thời kỳ sách tiếng Nga như một nguồn tài liệu không thể thiếu của các học giả Việt Nam.

3. Sách tiếng Nga từ năm 1968 đến nay

Năm 1967 Thư viện khoa học Trung ương chia thành hai thư viện lớn: Thư viện khoa học kỹ thuật Trung ương thuộc Ủy ban Khoa học kỹ thuật Nhà nước (nay là Bộ Khoa học và Công nghệ) và Thư viện KHXH thuộc Ủy ban KHXH Việt Nam (nay là Viện KHXH Việt Nam). Sự phân chia thành hai thư viện như vậy dẫn đến phải phân chia tài sản và phân chia sách, báo hiện có

thành hai phần:

a. Khoa học tự nhiên và khoa học kỹ thuật

b. Khoa học xã hội

Theo số liệu báo cáo bàn giao không được chính xác thì thời gian từ năm 1967- 1968, Thư viện KHXH tiếp nhận gần 9.000 đơn vị sách tiếng Nga về các ngành KHXH. Thư viện đã xử lý lại số sách trên theo các công đoạn: đăng ký cá biệt, cho ký hiệu mới, phân loại, biên mục, tổ chức kho, tổ chức bảo quản, đồng thời thanh lọc, thanh lý các sách không thuộc các ngành KHXH. Thư viện thực hiện các công việc trên trong thời gian hơn ba năm từ 1968 đến năm 1970. Trong thời kỳ này Thư viện áp dụng khung phân loại mới - BBK của Liên Xô vào phân loại sách và xây dựng các hệ thống tra cứu mới cho sách Nga văn.

Bắt đầu từ năm 1970 đến năm 1989 sách Nga trở thành nguồn bổ sung chính và mỗi năm một tăng. Các hình thức bổ sung sách Nga cũng rất đa dạng và phong phú. Đặt mua trực tiếp từ XUNHASABA, trao đổi với các thư viện Liên Xô, nhận biếu tặng từ các tổ chức khoa học, các thư viện, các cơ quan thông tin của Liên Xô, nhận sách tặng từ các nhà khoa học đi công tác Liên Xô mang về, của Sứ quán Liên Xô tại Việt Nam, từ các nhà khoa học Liên Xô sang Việt Nam công tác.

Chính sự đa dạng trong công tác bổ sung trước những năm 1990 làm cho:

- Khối lượng sách Nga tăng rất nhanh, mỗi tên sách có từ hai đến ba đơn vị sách và bắt đầu xây dựng thêm kho sách Nga dùng để trao đổi giữa các thư viện và kho phụ dùng để thay thế kho sách chính.

- Trong thời kỳ này Thư viện KHXH đã định hướng rõ chính sách bổ sung

sách Nga, tạo lập nguồn bổ sung ổn định, có thể với tới các nguồn tin khác khi cần thiết, đặc biệt xây dựng các diện bổ sung về các ngành KHXH.

- Sự bổ sung tăng đột biến như vậy dẫn đến tình trạng sách trùng bản, sách phổ biến kiến thức, sách dành cho các trường trung học... Sách tặng và trao đổi chất lượng không được như mong muốn, làm, cho quan niệm sách tặng, biếu đều là quý bị giảm độ tin cậy đi rất nhiều.

II. Nhận diện loại hình sách Nga

Hiện nay, trong kho sách Nga của Thư viện KHXH gồm: 75.333 tên sách với 82.648 đơn vị sách.

Trong kho sách tiếng Nga các loại hình sách rất đa dạng và phong phú. Theo số liệu thống kê của Liên Xô cũ, vào đầu những năm 80 thế kỷ trước thì sách báo KHXH ở Liên Xô chiếm 37,8% tổng số sách báo khoa học được xuất bản^(*).

Trong kho sách tiếng Nga bao gồm các sách như:

- Sách của các nhà kinh điển chủ nghĩa Marx - Lenin.

- Sách nghiên cứu khoa học tổng hợp về nhiều ngành KHXH.

- Sách chuyên khảo khoa học về một bộ môn khoa học riêng biệt.

- Các tuyển tập các công trình nghiên cứu.

- Các công trình hội nghị khoa học quốc gia và quốc tế.

- Các sách giáo khoa của các học viện, trường đại học, cao đẳng.

- Sách giáo khoa dành cho hệ thống

^(*) Theo giáo sư A. I. Mikhailov, sách Khoa học tự nhiên và chính xác: 23,6%, Khoa học ứng dụng: 38,6%, KHXH: 37,8%, A. I. Mikhailov... Nauchnye kommunikacii i informatika. M: Nauka, 1976, tr.210.

trường Đảng.

- Các tuyển tập các công trình nghiên cứu của các trường đại học, học viện.

- Các chương trình hợp tác kinh tế quốc tế.

- Các loại đại từ điển, từ điển chuyên ngành, từ điển song ngữ, từ điển giải nghĩa, v.v...

- Các thông báo khảo cổ học và điền dã.

- Các niên giám thống kê hàng năm.

- Sách văn kiện hội nghị, đại hội Đảng Cộng sản Liên Xô, Xô Viết tối cao, Công đoàn, Đoàn thanh niên, Phụ nữ.

- Sách dịch tài liệu khoa học và sách dịch văn học.

- Các ấn phẩm thông tin, các tổng luận KHXH, sách thư mục, sưu tập chuyên đề v.v...

- Các loại tiểu thuyết.

- Các tổng tập văn học, các tuyển tập tác phẩm của các nhà văn, các truyện ngắn, truyện dài, hồi ký, bút ký, phóng sự, ghi nhanh, ghi chép v.v...

- Các truyện cổ tích, truyện hoang đường, tuyển tập các câu cách ngôn, ngôn ngữ...

- Các sách tranh, ảnh, tem thư.

- Sách dành cho thiếu nhi.

- Sách bản đồ.

- Sách dạy ngoại ngữ.

Và còn một số loại hình sách Nga khác. Trong kho sách tiếng Nga, sách chủ yếu bằng tiếng Nga, nhưng có một số lượng không nhỏ được đưa vào đây như sách của các nước cộng hòa Liên Xô cũ, Bungaria, Serbia, Balan, Slovakia và Séc... dùng hệ chữ cái tiếng Nga. Ngoài ra, số sách Mông Cổ dùng hệ chữ

cái tiếng Nga tuy không nhiều nhưng cũng được đưa vào kho sách này và được tổ chức như sách tiếng Nga. Như vậy, trong kho sách tiếng Nga của Thư viện KHXH không chỉ có các sách bằng chính tiếng Nga, mà còn cả các sách in bằng hệ chữ cái tiếng Nga.

Số lượng sách bổ sung vào Thư viện chủ yếu là của các nhà xuất bản lớn ở Trung ương (Liên bang), các nhà xuất bản của một số nước Cộng hòa, các nhà xuất bản các khu vực lãnh thổ, các nhà xuất bản của các trường đại học, học viện nổi tiếng. Các nhà xuất bản có số lượng sách nhiều nhất là "Pravda" (Sự thật); "Smysl" (Tu tưởng); "Ekonomika" (Kinh tế); "AN SSSR" (Viện hàn lâm khoa học Liên Xô); "Politizdat" (Nhà xuất bản chính trị); "Vysshaja Shkola" (Trường Đảng cao cấp); "Znanie" (Tri thức); "Khudozhestvennaja literatura" (Văn học nghệ thuật); "Prosveshchenie" (Giáo dục); "Voenizdat" (Nhà xuất bản quân sự); "Vostochnaja literatura" (Văn học phương Đông); "Iskusstvo" (Nghệ thuật); "Sovetskaja Enciklopedija" (Bách khoa toàn thư Liên Xô); "Russkij jazyk" (Nhà xuất bản tiếng Nga); "MGU" (Nhà xuất bản Trường đại học tổng hợp quốc gia Moskva); "LGU" (Nhà xuất bản Trường đại học tổng hợp quốc gia Leningrad - nay là St Peterburg).

III. Điềm qua một vài cuốn sách có giá trị khoa học

Sách tiếng Nga của Thư viện KHXH chỉ chiếm một phần nhỏ trong số sách xuất bản của Liên Xô trước đây và ở Cộng hòa Liên bang Nga hiện nay, nhưng cũng cho chúng ta thấy một bức tranh toàn cảnh về hệ thống các cơ quan nghiên cứu khoa học, các trường đại học giảng dạy các bộ môn KHXH, về chiến lược phát triển khoa học, về quy mô nghiên cứu, về lực lượng hùng mạnh của đội ngũ các nhà khoa học bố trí trên

toàn lãnh thổ, đồng thời khẳng định trường phái khoa học Xô Viết trong gần một thế kỷ tồn tại của Nhà nước Xô Viết.

Sách tiếng Nga của Thư viện KHXH thuộc các bộ môn khoa học: triết học, xã hội học, thống kê học, nhân khẩu học, sử học, khảo cổ học, dân tộc học, các khoa học kinh tế, nhà nước và pháp luật, khoa học quân sự, văn học, ngôn ngữ học, văn hóa học, nghệ thuật học, giáo dục học, tôn giáo học, tâm lý học, chính trị học, chủ nghĩa Marx-Lenin, báo chí học, thông tin - thư viện, thể dục - thể thao và khoa học tự nhiên và khoa học công nghệ. Ngoài các bộ môn khoa học nêu trên còn có một khối lượng lớn các tác phẩm văn học và nghệ thuật.

Thông qua tìm hiểu kho sách tiếng Nga của Thư viện KHXH cho thấy một quy mô nghiên cứu toàn diện các bộ môn KHXH và nhân văn, từ những vấn đề tổng hợp đại cương tới những vấn đề chuyên sâu và hẹp, từ những công trình nghiên cứu toàn cầu tới những công trình nghiên cứu về từng nước riêng lẻ. Các nhà khoa học Liên Xô trước đây và Liên bang Nga hiện nay đã giải quyết các mối quan hệ nghiên cứu những vấn đề trong nước và những vấn đề ngoài nước, những vấn đề hồi cố và những vấn đề hiện đại. Theo chúng tôi sách khoa học bằng tiếng Nga của Thư viện KHXH có tính hệ thống, tính khái quát, có tính dự báo về sự phát triển của bộ môn khoa học, có hàm lượng thông tin cao, có giá trị khoa học và thực tiễn trong những điều kiện và hoàn cảnh cụ thể.

Nhiều bộ sách được xuất bản vào giữa thế kỷ trước cho đến hiện nay vẫn giữ được giá trị khoa học của nó và có lẽ nó tiếp tục đứng trong dãy các tài liệu khoa học được sử dụng nhiều. Đó là các dòng tài liệu : sử học, khảo cổ học, dân tộc học, văn học, ngôn ngữ học, văn hóa

học, khoa học quân sự, nghệ thuật học, kiến trúc học và đặc biệt là hệ thống sách tra cứu v.v... Nhiều công trình nghiên cứu khoa học của các nhà khoa học Nga hiện nay đã kế thừa những thành tựu khoa học không thể phủ nhận của các nhà khoa học Xô Viết trước đây.

Bộ sách "Đại bách khoa toàn thư Liên Xô" gồm 30 tập, xuất bản năm 1978, là bộ sách có giá trị và hàm lượng thông tin cao. Để biên soạn bộ sách này, Liên Xô đã huy động hàng chục nghìn các nhà khoa học trong các lĩnh vực khác nhau, thậm chí nhiều học giả nước ngoài cũng được mời tham gia biên soạn. Vào đầu những năm 2000 các nhà khoa học Nga biên soạn bộ sách "Bách khoa toàn thư mới Nga" (Sv 31254) xuất bản năm 2005- 2006, song các mục và nội dung không có gì khác so với bộ "Bách khoa toàn thư Liên Xô", trong đó có bổ sung một số mục từ mới mang tính cập nhật.

Bộ sách "Lịch sử văn học Nga" 10 tập xuất bản từ năm 1941 - 1956 và đã được tái bản nhiều lần có bổ sung. Tuy đã tồn tại hơn nửa thế kỷ, nhưng chưa có bộ sách nào thay thế, và nó được sử dụng như bộ sách giáo khoa bắt buộc dành cho các trường đại học ở Liên bang Nga hiện nay. Bổ sung cho bộ sách trên còn có nhiều bộ sách khác, nhưng đáng chú ý nhất là bộ sách "Từ điển ngôn ngữ văn học Nga hiện đại", gồm 17 tập, xuất bản năm 1965. Ở nước ta, những người nghiên cứu văn học Nga thường xuyên khai thác và sử dụng bộ sách trên như một nguồn tài liệu quý, trong đó là những thông tin đầy đủ, hệ thống, chính xác về tiến trình phát triển của nền văn học Nga.

Trong số sách Nga về văn học phải kể đến nhiều tác phẩm nổi tiếng của nhà văn Nga như A.S.Puskin,

N.V.Gogol, A.P.Chekhov, M.Lermantov, F.M. Dostoevskii, L. Tol'stoi, M. Maiakovskij, M.Gorkij, N. Ostrovskij, E. Evtushenko, M.A. Solokhov...

Sách về ngôn ngữ học cũng rất phong phú và có giá trị khoa học. Một số sách đã dịch sang tiếng Việt được sử dụng như một giáo trình giảng dạy và học tập ở các khoa ngôn ngữ học của các trường đại học, như cuốn của Stepanov Ju.S. "Những cơ sở của ngôn ngữ học đại cương" xuất bản năm 1977. Hay như cuốn sách có hàm lượng thông tin cao của F. M. Berezin "Khái lược lịch sử ngôn ngữ học ở Nga" (1968); của N. A. Kondrashov "Lịch sử các học thuyết ngôn ngữ học" (1979).

Trong số sách về ngôn ngữ học đáng chú ý nhất là bộ từ điển giải nghĩa tiếng Nga: "Từ điển tiếng Nga. 4 tập" (1986). Bộ từ điển này đã được tái bản nhiều lần và là một trong những bộ từ điển giải nghĩa lớn nhất và được sử dụng rộng rãi nhất ở các nước và nước ta.

Về nghệ thuật học không thể không nhắc đến bộ sách: "Lịch sử nghệ thuật Nga" gồm 12 tập (1953). Tuy bộ sách đã xuất bản hơn nửa thế kỷ, nhưng vẫn giữ được tính khoa học của nó. Sau đó một thời gian các nhà khoa học Liên Xô cho xuất bản cuốn "Lịch sử nghệ thuật đại cương" (1956 - 1965) gồm 6 tập, trong đó chủ yếu trình bày những vấn đề lý luận, phương pháp luận, đối tượng nghiên cứu của nghệ thuật học và đặc biệt là phân kỳ các trường phái nghệ thuật hội họa, giới thiệu các tác phẩm hội họa của nhiều họa sĩ trên thế giới đang trưng bày tại các viện bảo tàng như Ermitage, Viện bảo tàng nghệ thuật Nga...

Về lịch sử, ngay từ năm 1958, Thư viện nhập những lô sách đầu tiên đã có

bộ sách "Lịch sử toàn thế giới", gồm 12 tập, xuất bản từ năm 1958 đến năm 1979 hoàn thành. Cuốn sách "Lịch sử Chiến tranh Thế giới lần thứ hai 1939 - 1945", gồm 12 tập, xuất bản năm 1980, là cuốn sách viết về một cuộc chiến tranh thế giới với rất nhiều sự kiện và dữ liệu quan trọng về nghệ thuật quân sự trong chiến tranh vệ quốc, các lực lượng vũ trang, các binh chủng, các nhân vật trong cuộc chiến tranh...

Đáng chú ý nhất sách tra cứu về khoa học quân sự có bộ "Bách khoa toàn thư quân sự Liên Xô", gồm 8 tập (1976). Năm 1985 chúng ta đã cho dịch và xuất bản một số tập của bộ Bách khoa toàn thư trên và được giới quân sự ở nước ta rất hoan nghênh và coi đó là một trong những tài liệu tham khảo có giá trị.

Về dân tộc học có rất nhiều cuốn sách được các học giả Việt Nam quan tâm như cuốn "Tộc người và dân tộc học" (1973) của Viện sĩ Ju. V. Bromlei.

Trên đây, chúng tôi chỉ đưa ra một vài ví dụ để minh họa cho tính giá trị khoa học, tính hệ thống và tính khái quát cao của vốn tài liệu tiếng Nga của Thư viện KHXH. Vào những năm nửa cuối của thế kỷ XX, một điều dễ nhận thấy là các nhà khoa học nước ta coi sách tiếng Nga như một chìa khóa mở cánh cửa tiếp cận với nền khoa học Liên Xô và thế giới, là nguồn tin quan trọng cung cấp thông tin cho công tác nghiên cứu, giảng dạy và đào tạo đội ngũ cán bộ KHXH. Còn những người xây dựng nguồn lực thông tin thì coi sách tiếng Nga như là cơ sở thiết lập "ngưỡng" an toàn thông tin về KHXH.